

Čtrnáctá přednáška, Dornach, 6. srpna 1922

Živé obrazy, nikoli dogmatické pojmy ve výkladu o penězích a ceně. Peníze jako světové účetnictví. Znaková hodnota a věcná hodnota. Peníze jsou principiálně prostředkem směny. Zfalšování na základě meziobchodu s penězi. Peníze jako poukázka. Tělesná práce na přírodě jako národohospodářsky hodnototvorný činitel. Množství peněz jako výraz úhrnu upotřebitelných výrobních prostředků. Přírodní měna. Pojem výrobního prostředku. Poslední podklad ceny: poměr počtu obyvatelstva k upotřebitelné ploše půdy. Místo pravdy, práva a životní praxe panuje dnes fráze, konvence a životní rutina. Národohospodářství jako hospodářská hodnota.

Rudolf Steiner

Z úvah, kterým jsme se v těchto dnech věnovali, jste asi poznali, že se zde skutečně jedná o to, abychom našli pojmy, lépe řečeno obrazy o hospodářském životě, s jejichž pomocí se nyní dá do tohoto hospodářského života skutečně ponořit. V žádné z oblastí, kterými se dnes lidé v rámci anthroposofického hnutí zabývají a kterými se zabývám i já, naprosto není mým přesvědčením, že by se snad mělo napadřt rozbit všechno, co tu je v podobě vědeckých výsledků; nýbrž mým přesvědčením je, že v našich vědách samotných máme mnohé věci, které jsou do značné míry upotřebitelné, a že si pouze používání toho, co je samo o sobě upotřebitelné, a to jak v přírodní vědě, tak i ve vědách kulturních, žádá další podstatný vývoj. A tak jsem vám chtěl poskytnout hlavně takové pojmové obrazy, které by vám mohly posloužit jako záchytné body, abyste to, co je i v hospodářské vědě přece jen upotřebitelné, upotřebitelné v mnoha směrech, správným způsobem používali. Proto jsem poskytl takové obrazy, které měly být bezprostředně živé. Avšak to, co je živé - a toho si buďte vědomi - je vždycky něco mnohoznačného. Proto snad bude moci ne jeden z vás odejít s pocitem, že se proti té či oné věci dá to či ono namítnout. Děje-li se to s opravdovou badatelskou vážností a badatelským duchem, jsem v jistém smyslu rád, pokud někdo takový pocit má; neboť tento pocit musí člověk vůči tomu, co je živé, vždycky mít. Život nestrpí žádnou dogmatickou teorii. A tak musíte také chápat ony pojmové obrazy, které jsem zde vylíčil.

Jedním - abych tak řekl - mimořádně mnohoznačným pojmovým obrazem je onen obraz stárnoucích neboli opotřebovávajících se peněz. Ale s takovými pojmovými obrazy se to má tak, že vůči nim musíme zaujímat takový postoj, jaký zaujímáme třeba, řekněme, vůči dospívajícímu člověku. Budeme mít všeobecný pocit: Tento člověk bude moci vykonat tu či onu užitečnou věc. Můžeme si pak možná i představovat, jak tu věc vykoná. Tyto představy však, jak on to bude dělat, ty nemusí pokaždé odpovídat skutečnosti. Dotyčný člověk to může vykonat jiným způsobem. A tak můžete podle okolností nalézt i pro pojem opotřebovávajících se peněz různé modalities, jak se toto opotřebovávání peněz může odehrávat. Pokusil jsem se vám předestřít onen modus, který je myšlen takřikajíc co nejméně byrokraticky, který je myšlen spíš tak, že vyplývá z hospodářského života samotného.

Námítka za námitkou může se tu objevit. Chci vás upozornit na to, jak se dá velice snadno namítnout: Ano, ale čím by se mělo určit, že například nějaký podnikatel měl vložit do svého podniku právě mladé peníze, když možná už zanedlouho nemůže člověk vědět, jestli to byly mladé peníze, nebo nebyly; neboť ten provoz běží dál, že ano. Tady si ale zase musíte uvědomit, že on ty peníze nevezme ze vzduchu, ale že si je od někoho půjčí. A protože z mých „Hlavních bodů sociální otázky“ vidíte, že nejsem toho přesvědčen, že úrok jako takový musí odpadnout od peněz, které mají hodnotu, ale že je do určité míry nezbytný v hospodářském životě, tak si řeknete: Ano, ale jak mám jakožto podnikatel dostat peníze od lidí, kteří mi je mají půjčit, když bych jim platil úrok jenom po strašně krátkou dobu? Lidé mi dají peníze tak, aby mohl existovat modus, že budou z mého podniku dostávat úroky co možná nejdéle. Možná pak zjistíte, že to ještě vůbec nestačí, aby se tímto způsobem nechaly peníze zestárnout. Nuže, potom můžete dále přemýšlet o způsobu, aby se třeba u peněz, které se dnes vydají, na ně nepsal dnešní letopočet, nýbrž letopočet budoucí, tak aby až potud měly přibývajících a potom teprve ubývajících hodnotu.

Zkrátka, to, co žije, se může uskutečňovat tím nejrozmanitějším způsobem. Proto je ve chvíli, kdy člověk sám živě uvede nějakou možnost, okamžitě dáno, že se tato možnost uskuteční tím nejrozmanitějším způsobem; jako může i člověk tím nejrozmanitějším způsobem použít svých schopností. To je to podstatné u nedogmatického pojmu. Ale pokud si takové pojmy osvojíte, zejména v národohospodářské vědě, pak teprve uvidíte, jak tyto věci zasahují do života a jak můžete teprve na takovýchto základech potřebovat to, co tu přece jen z parciálních pozorování v té takzvané nacionální ekonomii dnes je.

Vezmete-li si například úvahy o ceně, zjistíte, že se vám tu říká, že podmínky výše ceny na straně prodávajícího jsou údajně tyto: jaká je jeho potřeba peněz, jakou hodnotu ty peníze mají, jaké výrobní náklady mají být vynaloženy a jaká je tu konkurence ze strany kupujícího. Když ale potom budete tyto pojmy analyzovat, přijdete všude na to, že sice můžete docela dobře o těchto pojmech přemýšlet, že se s nimi ale nemůžete dostat do hospodářské skutečnosti, z toho prostého důvodu, že si musíte nejprve položit otázku: Ano, ale je to také hospodářsky zdravý stav, jestliže právě určitý podnikatel má v určitou dobu potřebu peněz a v důsledku toho ve směru určitého proudu, podle jeho potřeby peněz, ceny klesají nebo stoupají, je také to, co je možno nazývat spotřební hodnotou peněz, něco, co může působit zdravě? Obojí může působit zdravým i chorobným způsobem. A zase, když si vezmete výrobní náklady, pak může být žádoucí nepřemýšlet pro vytvoření zdravé ceny o tom, jak ceny vypadají, dívá-li se člověk na výrobní náklady jako na něco absolutního, nýbrž přemýšlet o tom, jak by se musely výrobní náklady u určitého druhu zboží snížit, má-li mít tento druh zboží na trhu zdravou cenu. Jedná se tedy o to, abyste měli takové pojmy, které skutečně mohou začít na svém začátku. Právě tak, jak nenecháte živého člověka začít žít v jeho pětadvacátém roce života, právě tak bychom neměli nechat pojmy, které zasahují do života, začínat kdoví kde. Neměli bychom nechávat národohospodářské pojmy začínat pouze, řekněme, u konkurence kupujících nebo prodávajících; neboť se jedná o to, jestli za určitých předpokladů není právě to zásadní hospodářskou chybou, že zde je přehnaná konkurence prodávajících nebo i kupujících. To jsou věci, které je nutné právě u toho zásadního ve skutečně obrovské míře zohledňovat.

A zcela bez ohledu na to, jestli někdo považuje za správné to nebo ono ve výkladech, které jsme vedli: v celém tom sledu úvah tu byla snaha o to, aby tyto pojmy byly živé. Ty pak v daném případě už samy ukážou, kde je člověk musí modifikovat. Jedná se o to, abychom se dostali na stezku těchto živých pojmů. A tak si můžeme říci: Máme-li na jedné straně ony opotřebovávající se peníze, to znamená peníze stárnoucí, tak jsem se pokusil právě na základě toho, že se peníze dostávají do

cirkulace a figurují jako peníze kupní, půjčovní a darovací, právě na základě tohoto osobitého chování peněz jsem se pokusil ukázat, jak - jestliže fungují nerušeným, čistě hospodářským způsobem - tím sama od sebe - prostě potřebami, které pak vznikají - na jednom místě vzniká potřeba mladých peněz a na jiném místě potřeba peněz starých.

Musel bych mít samozřejmě možnost to všechno ještě týdnů a týdnů rozvádět, pak byste viděli, že to beze zbytku zapadá do zdravého národohospodářství, a objeví-li se někde nemoc v hospodářském těle, viděli byste, že právě na základě pozorování těchto věcí by tato nemoc mohla být vyléčena. Nuže, co pak ale vlastně vznikne, jestliže si tímto způsobem myslíme, že v cirkulujících penězích máme skutečně obraz toho, co v nejrůznějším spotřebním zboží - neboť duchovní výkony jsou přece také spotřebním zbožím v národohospodářském smyslu - je také opotřebovatelné? V opotřebovávajících se penězích máme souběžný proud s opotřebovávajícím se zbožím, statky, hodnotami, tedy věcnými hodnotami. Co tedy vlastně máme, jestliže se - můžeme to hned rozšířit na celé světové hospodářství - podíváme na tuto souběžnost hodnoty znakové* a hodnoty věcné? Vlastně máme v podstatě to, co bychom mohli nazvat účetnictvím, rozšířeným na celé světové hospodářství. Je to světové účetnictví; neboť úkon, který je prováděn, když nějaká položka přechází z jedné strany na druhou, neznamena právě nic jiného než zapsání nějaké položky na jiné místo. To se však v realitu uskutečňuje tím, že peníze a zboží přecházejí z jedné ruky do druhé. Je v podstatě úplně jedno, jestli se vytvoří možnost - v nějakém obrovském účetnictví, zahrnujícím celé světové hospodářství - dávat položky na správné místo a to celé pak řídit, takže se přepisují jenom pohledávky, anebo vypsát příslušný záznam a dát ho dotyčnému člověku, takže se ta věc provádí reálněji. Máme tedy jako peněžní obrat světové účetnictví. A to by bylo to - na což může v podstatě každý přijít - o co je vlastně třeba usilovat. Neboť tím jsme penězům znovu vrátili to, čím přece mohou jenom být: vnějším prostředkem pro směnu. Neboť jinak nejsou peníze přesto nic jiného, pokud pohlédneme až do národohospodářských hlubin, než prostředek vzájemné výměny výkonů. Neboť lidé ve skutečnosti žijí z výkonů, a nikoli ze znaků těchto výkonů.

Ovšem právě tím, že peníze v jistém smyslu falšují výkony, může dojít k tomu, že pak také skrze určitý druh meziohco- du s penězi může dojít k falšování celého hospodářství. Ale to je potom falšování, které je možné, nepřikládá-li se penězům jejich pravý charakter.

Nyní se ale jedná o to, že musíme vidět - a zvláště včera jsem to ukázal - že ony výkony musí být nejrůznějším způsobem posuzovány s ohledem na to, co v podobě hodnot cirkuluje v hospodářském životě. Včera jsme mohli upozornit na to, jak to, co je zprvu získáváno z přírody a na co je vynakládána lidská práce, vskutku odpovídá onomu obrazu, že tu je práce spojena s přírodním objektem, takže hospodářský proces se dá takříkajíc začít na nějakém místě tím, že lze říci: Hodnota je vytvářena prací, kterou k přírodnímu produktu připojím. Ale v národohospodářském procesu máme také proud jdoucí opačným směrem, který se objevuje tehdy, když se objeví duchovní výkony. Tím, že se objevují duchovní výkony, je nutné zavést - mohu-li to tak říci - jiný vzorec ohodnocování. A to ten vzorec, že duchovní výkon má takovou hodnotu, kolik práce jeho autoru ušetří. To znamená, že ten, kdo vytvoří obraz a tím je původcem určité hodnoty, hodnoty, o kterou je zde zájem, jinak by to žádná hodnota nebyla, ten ho musí - má-li vůbec být zdravý stav v národním hospodářství, že se tento obraz vytvoří, že tu je ten malíř - zhodnotit tak, aby mu bylo ušetřeno tolik práce, kolik pro sebe potřebuje, než může opět vytvořit nový obraz tímtež způsobem. Takže tedy můžeme vidět: Tím, že v národohospodářském procesu jdou duchovní výkony proti výkonům, které spočívají čistě na zpracovávání přírody, to znamená na ruční práci, popřípadě na zpracovávání pomocí výrobních prostředků - tím, že na jedné straně je nutná práce, která se váže na výrobní prostředky, na druhé straně musí být práce ušetřena - tím vzniká tento hospodářský koloběh se dvěma navzájem protichůdnými proudy, které se musí zdravě kompenzovat.

Nyní ovšem vyvstává otázka, jak se mají kompenzovat. Není-liž pravda, nejprve postačí, když si jen skutečně vzpomeneme na ono generální účetnictví; neboť v rámci tohoto generálního účetnictví by se ukázalo to, co se musí navzájem vyrušit. A tady by vznikla cena. Jedná se ale o to, že položky v tomto generálním účetnictví by přece musely něco znamenat. Tyto položky by musely něco znamenat. Položka, kterou dosadím do svého generálního účetnictví, položka *A*, musí buď odpovídat tomu, co mohu nazvat „práce spojená s přírodou“, anebo jiná položka, položka *B*, musí odpovídat onomu „tolik práce se tímto výkonem ušetří“. Čili každá taková položka musí něco znamenat. A znamenat může něco jenom tehdy, jestliže představuje něco, co je srovnatelné, nebo co se srovnatelným prostřednictvím národního hospodářství alespoň stává; neboť se nemůžeme bez dalšího zeptat: Kolik ořechů stojí jeden brambor? To se nemůžeme bez dalšího zeptat. Jedná se o to, že se musíme zeptat: Ořech znamená přírodní produkt, spojený s lidskou prací; jak se obě hodnoty srovnají?

Tady se bude jednat o to, aby se našlo něco, co nyní skutečně poskytne možnost národohospodářské hodnoty navzájem vůči sobě ohodnotit. Ještě těžší to bude, když se například napíše nějaké pojednání, které přece musí mít v národohospodářském smyslu právě takovou hodnotu, kolik se tím ušetří fyzické práce na nějakém výrobním prostředku, mimo onu nepatrně velikou práci, která se vynaloží na psaní. V každém případě si ale dovedete představit, že to není zrovna snadná záležitost vypočítat nyní, jak se tyto věci dají srovnat, jak se dají vzájemně ohodnotit. A přesto, chopíme-li se nyní hospodářského procesu na druhém konci, dospějeme k tomu, že získáme možnost právě takového hodnocení. Že ano, na jedné straně máme fyzickou práci vynaloženou na výrobní prostředky - k nimž tedy patří také příroda - fyzickou práci, která pro určitý okamžik je právě zcela určitou prací; to znamená jinými slovy: Pro určitý okamžik je potřebná určitá lidská práce, aby se, řekněme, na ploše o rozloze *a* čtverečních metrů vyprodukovala pšenice, tak dalece, dokud se ta pšenice nedostane ke kupci nebo kdovíkam jinam - čili aby se vyprodukovala pšenice. To je veskrze něco, co má danou velikost, velikost, kterou je v jistém ohledu potřeba dokonce zjistit; neboť veškerý lidský hospodářský výkon, když se na něho podíváme v souvislostech, se přece jen odvozuje z přírody.

Zemědělec pracuje přímo na přírodě; ten, kdo se stará, řekněme, o oblečení, přímo na přírodě nepracuje, ale jeho práce se z přírody odvozuje. Jeho práce bude v sobě skutečně obsahovat něco z toho, co je ušetřenou prací, do té míry, do jaké na svůj výrobek použije ducha. V každém případě se však jeho práce odvozuje z přírody. Až k těm nejkomplicovanějším duchovním výkonům se nakonec všechno odvozuje z přírody, popřípadě z práce s výrobními prostředky. Můžete o tom přemýšlet, jak nepředpojatě jen budete chtít, vždycky přijdete na to, že veškeré národní hospodářství přece jen nakonec vychází z tělesné práce na přírodě a že to, co na přírodě začíná být hodnototvorným - vynakládání práce až k určitému, pokud možno blízko k přírodě se nacházejícímu bodu - že to jsou hodnoty, které musí být nyní rozděleny na celou oblast v sobě uzavřeného národního hospodářství. Vezměte si ještě jednou onen hypotetický případ, který jsem uvedl včera - uzavřené vesnické hospodářství! V tomto uzavřeném vesnickém hospodářství máte tedy to, čím jsou fyzičtí dělníci, a z duchovních dělníků jsem uvedl jen učitele a faráře, snad ještě obecního správce. Je to tedy velice jednoduché hospodářství. Většina lidí zde bude tělesně pracovat, tělesně pracovat na půdě; jenom musí zároveň v podobě tělesné práce vykonat to, co učitel a farář a obecní správce potřebují k jídlu, k ošacení atakdále. To musí vykonat také; neboť učitel a farář a správce sami svou práci na přírodě nevykonávají. Představte si nyní, že toto uzavřené vesnické hospodářství by mělo třicet

sedláků a ony tři - no, jak bychom je nazvali - honorace, byla by tu tato trojice. Tato trojice poskytuje své duchovní výkony. Přitom potřebuje ušetřenou práci ostatních. Předpokládejte toto: Každý z těchto třiceti sedláků dá této trojici, nebo každému jednotlivě, známku, lístek, na kterém stojí, řekněme, tolik a = pšenice, čímž se myslí pšenice, která už je určitým způsobem zpracovaná. Druhý dá lístek, na kterém stojí něco jiného, co je srovnatelné s pšenicí vzhledem ke konzumu. Tyto věci je možné najít. Nuže, farář, učitel a obecní písař to strčí do kapsy. Místo aby se nyní sami odebrali na pole a opatřili si pšenici, žito, hovězí maso, místo toho odevzdají pak ony lístky dalším lidem. Ti na tom zároveň pracují a dají jim za to ten produkt. To je onen pochod, který se musí sám od sebe vytvořit. Tento pochod vůbec nemůže být jiný, dokonce ani kdyby nějakou chytrou hlavičku napadlo, aby místo lístků zavedla kovové peníze. Ten pochod je zkrátka takový, že je nutné umožnit tvorbu poukázek na základě do zásoby uložené materiální práce, práce vykonané na výrobních prostředcích, čili práce investované do národohospodářských hodnot, které se předají, aby s těmito lístky mohli ti, kteří to potřebují, ušetřit práci.

Z toho budete vidět, že žádný druh peněz nemůže být ničím jiným než pouze výrazem pro sumu upotřebitelných výrobních prostředků, které v nějaké oblasti jsou - budou přirozeně pozůstat zejména, v první řadě z půdy - upotřebitelné výrobní prostředky, které jsou v určité oblasti, redukované na to, v čem se dají nejnázve vyjádřit. A to pak celý národohospodářský proces redukuje na něco, co je přece jenom postižitelné.

To, co je o tom třeba říci, souvisí s tím, že se nikde na Zemi nedá zavést nějaký národohospodářský ráj. Tomu ať věří ti, kdo vytvářejí utopie, které nesouvisí se skutečností. Velice lehce se dá z rukávu vysypat tvrzení: tak a tak musí být hospodářství uspořádané; avšak hospodářství, a také celé to planetární hospodářství, čili to, co se dá nazvat hospodářstvím světovým, nemůže být nějak uspořádané absolutním způsobem, nýbrž může být nějak uspořádané pouze relativně. Neboť vezměte si, že v nějaké uzavřené hospodářské oblasti budeme mít určitou půdní plochu: P_1 . Jestliže se nyní všichni lidé na této ploše skutečně pustí do činností, které pro lidi připadají v úvahu, pak vznikne něco jiného ke konzumu, bude-li na této ploše, řekněme, obyvatelstvo čítající B milionů, nebo bude-li na této stejné ploše obyvatelstvo čítající B_1 milionů.

To, o co se jedná, závisí naprosto na poměru počtu obyvatelstva k ploše půdy, tedy i na tom, kolik z plochy půdy - z plochy půdy pochází nakonec všechno - může určitý počet obyvatelstva svou prací získat. Vezměte si nyní tento hypotetický případ: Někaká hospodářská oblast bude mít, řekněme, pětatřicet milionů obyvatel - je úplně jedno, kolik. To, co zde platí o uzavřené hospodářské oblasti, platí také o hospodářství světovém. Určitá hospodářská oblast bude mít v nějakém libovolném okamžiku pětatřicet milionů obyvatel. A předpokládejte dále hypoteticky, že tomu bude tak, že těchto pětatřicet milionů obyvatel má být uvedeno do stavu, který je pokud možno národohospodářsky spravedlivý. Není to úplně přesně a jasně řečeno, ale hned uvidíte, co pod tím rozumím. Co by se tu muselo udělat, pokud bychom vůbec chtěli, aby v této oblasti mezi pětatřiceti miliony lidí vládlo to, co vytváří možné ceny? Pak byste v okamžiku, kdy začnete s ozdravováním hospodářského života, museli dát každému jednotlivci takovou plochu půdy - nyní ovšem v přepočtu na průměrnou míru úrodnosti a obdělávatelnosti - kolik činí veškerá, produkci umožňující plocha půdy dělená pětatřiceti miliony. Představte si, že by každé dítě dostalo prostě tolik půdní plochy při svém narození k trvalému obdělávání. Kdyby každý člověk dostal při svém narození tolik a tolik půdy, pak by vznikly ceny,

které vůbec na takové ploše mohou vzniknout; neboť věci pak budou mít svou samozřejmou směnnou hodnotu.

Ovšem co vám tu uvádím jako hypotézu, která vám připadá poněkud kuriózní, to je totiž skutečnost. Na člověku nezávislý národohospodářský proces to totiž vskutku činí. Činí to - nu, jistě nebudete věřit, že to, co teď říkám, myslím jinak než obrazně - když tento národohospodářský proces skutečně, protože ty podmínky tu přece jsou, rozděluje veškerou plochu půdy na tolik a tolik lidí, kde potom lidé musí všechno to, co z půdy vzejde, náležitě dále zpracovat; můžete si představit celou tu plochu půdy rozdělenou na počet obyvatelstva, a to jako reálná skutečnost dává každé jednotlivé věci její směnnou hodnotu, vy si pak můžete tyto směnné hodnoty někam zapsat a zkušenost se bude těmto hodnotám velmi silně blížit. Když to pak ale srovnáte s naší dnešní skutečností, zjistíte, že jedna věc má cenu hluboko pod a druhá vysoko nad touto úrovní. Můžete ovšem, představíte-li si, že někde vzniká nějaká Utopie, do které můžete umístit samé novorozence, o něž se budou zatím starat andělé - každému z nich ale dáte jeho kousek země - pak můžete dosáhnout toho, že jakmile mohou začít pracovat, vzniknou samozřejmé směnné hodnoty. Jestliže tu potom za nějaký čas budou ceny jiné, musel to jeden druhému sebrat. A to je to, co právě způsobuje nejednu nespokojenost, že lidé nezřetelně cítí, že tu do národohospodářského procesu může vstupovat něco, co reálným cenám vůbec neodpovídá.

Ale právě proniknutím národohospodářského organismu myšlením, praktikovaným v tom stylu, v jakém jsme vedli tyto naše úvahy, dojde na základě oněch opatření samotných k nastolení toho, co jsem uvedl. To je to, na čem záleží. A tak zjistíme, že na těchto penězích, představujících, abych tak řekl, létající účetnictví světového hospodářství, bude muset stát něco podobného jako na tolika a tolika čtverečních metrech půdní plochy vyrobitelná pšenice, která se pak bude s jinými věcmi srovnávat. Nejlépe se dají navzájem srovnávat produkty půdy. A vidíte tedy, z čeho se musí vycházet. Z něčeho se musí vycházet, ta čísla musí něco znamenat. Ono to právě úplně odvádí od skutečnosti, jestliže na našich penězích stojí takový a takový obsah zlata; ale vede naopak ke skutečnosti, jestliže na nich stojí: Znamená to tolik a tolik práce na určitém přírodním produktu. Pak bychom mohli říci: Předpokládejme tedy například, že na nich bude stát X-pšenice, na všech penězích bude stát X-pšenice, Y-pšenice, Z-pšenice - a bylo by jasné, z čeho se celé národní hospodářství odvozuje. Tím jste měnu odvodili z upotřebitelných výrobních prostředků, na nichž je vykonávána tělesná práce - výrobních prostředků nějaké hospodářské oblasti - a to je jediná zdravá měna: suma upotřebitelných výrobních prostředků.

Pro toho, kdo dovede nepředpojatě nahlížet do skutečnosti, pro toho tato věc takto vyplývá z nazírání“ , ačkoli by někdo mohl říci: Ani s něčím takovým se nějaká jiná hodnota nedá zcela přesně srovnávat. Až do určité - a to vysoké - míry to srovnání možné bude. Neboť všeobecně se hodnoty výkonů - protože při tomto zhodnocování je nakonec všechno hodnoceno konzumem - nijak zvlášť neliší. Ať jsem dělníkem jak chci duchovním, potřebuji v každém roce tolik ušetřené práce, kolik právě potřebuji, abych se jako člověk uchovával. A na základě něčeho takového se pak bez dalšího jasně ukáže, jakým způsobem potřebuje duchovní dělník právě ještě něco navíc k tomu, co potřebuje dělník manuální. A pokud ta věc bude takto průhledná, pak bude také všude uznávaná, protože to bude průhledné. Pořád ještě se v uzavřených hospodář-

stvích vyskytují stavy, které jsou ovšem stále vzácnější a vzácnější, které však tu přesto dnes pořád ještě jsou, kdy duchovní dělníci vlastně bohatě dostávají to, co potřebují, kdy jim to lidé rádi dávají, aniž by to nejprve psali na nějaké lístky. To neříkám proto, že bych chtěl národní hospodářství odvozovat z něčeho sentimentálního, ale říkám to proto, že to také patří k realitě národního hospodářství a že přes to přese všechno narazíme všude v národním hospodářství na člověka. Především se tím dosáhne skutečně přehledný poměr uvnitř jednotlivých článků jednoho hospodářského celku. Dosáhne se možnosti, aby každý člověk měl v každém okamžiku ještě i v penězích svou souvislost s přírodou. A to je ovšem to, co dělá veškeré naše poměry natolik nezdravými, že se tam velmi oddělují od přírody, že tu vůbec už není souvislost s přírodou. Jestliže se nám podaří - a zodpovězení této otázky je jen věcí techniky, kterou si člověk v asociativním životě právě může vytvořit - abychom skutečně měli na svém papíru místo nedefinovatelné hodnoty zlata hodnotu přírodní, pak bezprostředně, v běžném styku poznáme, jakou má také nějaký duchovní výkon hodnotu; neboť pak budu vědět: Jestliže namaluji obraz, pak musí, protože jsem já maloval onen obraz, tolik a tolik, řekněme, zemědělců pracovat tolik a tolik měsíců nebo let na pšenici, na ovsu atakdále. Představte si, jak přehledný by se tím hospodářský proces stal. Podle dnešních jazykových zvyklostí by se pak prostě řeklo: Máme tu zkrátka přírodní měnu místo měny zlaté. To by také bylo přesně to pravé. To by bylo něco, co by skutečně odpovídalo hospodářskému stavu.

Nuže, máte tu před sebou zase jeden obraz. Musím právě mluvit v takovýchto obrazech, protože tyto obrazy odrážejí skutečnost; neboť to, co lidé obvykle mívají v hlavě v hospodářském styku, to žádná skutečnost není. Skutečnost má teprve ten, kdo ví: Dostanu-li za nějakou věc tak a tak veliký peněz, pak to znamená tolik a tolik obdělání půdy, popřípadě se k tomu musí připočíst také práce s jinými výrobními prostředky, které se stanou rovnocennými přírodě, když v okamžiku, kdy jsou zhotoveny, kdy tedy odpadnou z oblasti zboží, přejdou do stavu znehodnocování, do stavu, kdy je není možné koupit nebo prodat; tím se stanou shodnými s výrobními prostředky, které máme v přírodě. Je to jenom pokračování procesu, který máme v přírodě, říkáme-li, že s výrobními prostředky se musí nakládat tímto způsobem. Tím se teprve vytvoří jasný pojem i pro přírodu samotnou jakožto výrobní prostředek; neboť vůči pojmům, se kterými se jinak u půdy setkáte, se dá vždy ještě ledacos namítnout, nezavedete-li pojem výrobního prostředku tak, jak jsem se o to pokusil v „Hlavních bodech sociální otázky“. Stačí totiž, abyste uvážili, že i nějaká oblast přírody musí být podle okolností nejprve zpracována, než z ní je upotřebitelná půda, takže až k tomu okamžiku, kdy je příroda, kdy je nějaká oblast přírody vymýcena, kdy může být předána k užívání - až dotud musí na ni být přece také vynaložena práce - takže tedy na konci této práce, dokud tato práce není hotová, dotud je ovšem také kus půdy oprávněně zbožím, hospodářskou hodnotou v tom smyslu, že statek je spojen s prací. Jedině tedy tím, že si skutečně tímto způsobem, jak jsme to udělali, budete formulovat pojmy, dospějete k tomu, že budete mít pojem výrobního prostředku v čistém nazírání; pak ho budete moci uplatnit v těch nejrůznějších oblastech; pak vám v pravém okamžiku jasně svitne, že napíše-li někdo nějaké pojednání, bude hlavní část hodnoty spočívat v ušetřené práci, že je třeba odečíst jenom tu trošku, kterou představuje ona přímá tělesná práce psaní. V nejrůznějších směrech se vám budou diferencovat pojmy hned tak, že budou správně postavené v životě, pokud je budete ze života správně tvořit. Chcete-li nějakým způsobem rozebrat cenovou otázku, nemůžete tedy vůbec jinak, než že tuto otázku budete sledovat zpětně nikoli pouze k výrobním nákladům, nýbrž musíte ji sledovat nazpět až k prvovýrobě a musíte se podívat, jaké jsou podmínky tvorby ceny počínaje prvovýrobou. Pak teprve můžete sledovat tvorbu ceny až k nějakému libovolnému bodu v národohospodářském procesu.

Tím jsem vám snad mohl poskytnout přinejmenším určitou představu, která vás zavede na cestu, představu o tom, co u hlavní otázky hospodářství, u tvorby ceny vlastně připadá v úvahu. Neboť hospodařit znamená dovést to, čím jsou výrobky, ke směně mezi lidmi; a směna mezi lidmi, ta se realizuje v utváření ceny. Toto utváření ceny musí být především tím, na čem záleží. A že se tu nemusíme vracet k něčemu, co bude zcela neurčité, to poznáte, budete-li právě sledovat všechno nazpět až k onomu poměru hodnot, který se u práce na půdě vytváří na základě poměru počtu obyvatelstva k upotřebitelné ploše půdy. V tomto poměru najdete to, z čeho právě tvorba hodnot původně vychází, protože veškerá práce, kterou je možné vykonat, může pocházet pouze z počtu obyvatelstva a všechno, s čím se tato práce může spojit, musí pocházet z půdy; neboť to je to, co každý potřebuje, a ti, kdo to díky svým duchovním výkonům ušetří, pro ty to musí zkrátka udělat ostatní; proto se zde dostáváme k tomu, z čeho národní hospodářství vychází.

Nuže, budeme-li tu věc sledovat takto, pak musíme říci: Do našeho současného, zcela komplikovaného hospodářství vstupuje také ještě to, co v těch nejprimitivnějších hospodářských poměrech veskrze existovalo, kde se jednalo v podstatě jen o, dejme tomu, výměnu zboží. Jenomže už nejsme s to tuto souvislost všude prohlédávat. Budeme ji mít pokaždé hned před očima, pokud na našich bankovkách bude tato souvislost s přírodou vyjádřena. Neboť ve skutečnosti tu tato souvislost přece je. Na to nikdy nezapomínejte! Realita to je. Chtěl bych říci jednu věc - a řeknu to opět obrazně: Zatímco zcela bezmyšlenkovitě vydávám za něco svůj frank, je tu vždycky takový maličký démon, který na něj pokaždé napiše, jaké to odpovídá práci, vykonané na přírodě. To je ta realita. Ani tady, má-li se dostat ke skutečnosti, nesmí se člověk řídit tím, co je navenek na povrchu.

Ba, nebylo vskutku možné, abych během těchto čtrnácti dní poskytl něco víc, než několik podnětů, které by měly ukazovat cestu, podnětů, u kterých vím, že by musely být ve všech oblastech dále rozvedeny a že tím nejdůležitějším přitom možná je, když přijdete na to, jak ony obrazné pojmy, které jsme zde vytvářeli, představují ve srovnání s pojmy obvykle vytvářenými něco živého. Když to, co je na těchto obrazných pojmech živého, přijmete do svého nitra, pak jste tady přece jen nestrávilí těchto čtrnáct dní nadarmo.

A to je to, co dnes člověku tak ztěžka doléhá na duši, jak nesmírně mnoho se staví proti tomu, když se jedná o to, aby lidé získali svobodný výhled na to, co je k vyléčení mnohých kulturních škod nutné. Hrozně se toho namluví o tom, není-liž pravda, co se má dít. Ale nedostává se vůle ponořit se do skutečnosti a slova o tom, co se má dít, také ze skutečnosti čerpat. Je tomu vskutku tak, že jsme dnes postupně opustili oblast pravdy, opravdového, z povahy člověka vyplývajícího práva, a to, co se v člověku musí vyvinout, má-li mít cenu pro své bližní, že jsme opustili životní praxi, a sice ze slova pravdy jsme se dostali do fráze, z pociťování práva do konvence a z životní praxe do pouhé životní rutiny. A z této trojí nepravdivosti, z fráze, konvence a rutiny, se nedostaneme, nevyvineme-li vůli k tomu, abychom se ponořili do věcí, abychom se podívali, jak jsou vlastně ve své skutečnosti utvářeny. Pak najdeme možnost, právě jakožto ti, kdo se na takové věci chtějí dívat ze studijní stránky, pak najdeme možnost, aby nám lidé rozuměli. Je toho dnes na světě mnoho, co jako agitační fráze páchá strašlivé škody, protože tu je tak málo lidí, kteří mají vůli vážně se zabývat skutečnostmi. Proto bylo pro mne hlubokým uspokojením, že jste sem přišli a že jste se společně se mnou chtěli po čtrnáct dnů věnovat promýšlení oblasti národohospodářství. Za to vám ze srdce děkuji; neboť toto poděkování smím vyslovit, protože mám za to, že vím, jaký to má význam, že právě ti, kdo dnes stojí v životě jako akademikové v oblasti národohospodářství, se budou moci nesmírně podílet na ozdravení našeho kulturního života, na obnově života lidstva.

A musíme skutečně usilovat o to, aby národohospodářství nebylo pouhou teorií, nýbrž aby se národohospodářství samo osvědčilo jako národohospodářská hodnota, aby ona práce, kterou ušetříme, mohla být opravdu těmi, kdo nám ji ušetří, plodně využita k dalšímu vývoji lidstva. Myslím, že jste si, tím že jste se rozhodli přijít, byli tohoto důležitého úkolu hospodářského vědce vědomi a bych rád, kdybyste v tom byli upevněni tím, čeho jsme se tu - třebaže způsobem nedostatečným - mohli dopracovat.

Snad budeme mít příležitost jednou na těchto věcech dále pracovat.

GA 340